

Ο ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Αποτίνοντας σήμερα φόρο τιμής στον άμεσο προκάτοχο του όμιλουντος, έκλεγμένον Πρόεδρό της ακαδημαϊκόν Εδάγγελο Παπανούτσο, ή Έλληνική Φιλοσοφική Έταιρεία δέν έκπληρώνει άπλώς ένα τυπικό καθήκον, αλλά διατρανώνει τήν έκ μέρους της άναγνώριση, στό πρόσωπό του, ενός από τούς έξοχώτερους σύγχρονους νεοέλληνες έργάτες του φιλοσοφικού λόγου, ό όποιός πολύπλευρα και πολυδιάστατα έπηρέασε τά φιλελεύθερα πνεύματα τής έποχής του, και του όποιου ή πνευματική προσφορά έξεπέρασε τό επίπεδο τής πανελλήνιας ποδηγέτησης. Οί έκάστοτε ιδέες του, άκόμα κι αυτές πού κατέστησαν, από τόν ίδιο, μέ παρρησιάν, άντικείμενο άναθεώρησης, συνήγειραν τίς συνειδήσεις, έτσι ώστε νά είναι δυνατόν νά υποστηριχθή πώς, σέ ώρισμένες καίριες στιγμές, ό Παπανούτσος έξεπροσώπησε τίς πνευματικές διαθέσεις τών συγχρόνων του, τίς όποιες είχε προηγουμένως διαμορφώσει.

Ό Παπανούτσος υπήρξε πνεύμα πού, άν και έκινήθη στην περιοχή του σύγχρονου στοχασμού, παρέμεινε ριζωμένο στην νεοελληνική φιλοσοφική διάνοηση (δπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τόν 18^ο αί.) τήν όποία και έξεπροσώπησε γνήσια. Οί κύριες συνιστώσες τής πνευματικής του προσωπικότητας στάθηκαν ή θεολογική του παιδεία, ή καλλιέργεια του άριστοτελικού προβληματισμού, ό έλληνοκεντρισμός του, ή προσήλωσή του προς τήν πρόοδο, αλλά και προς τήν παράδοση. Οί πνευματικές του τάσεις ήσαν άνάλογες προς εκείνες τών στοχασμών τής «κλασσιικής», για τήν νεώτερη έλληνική διάνοηση, έποχής. Ό λόγος για τόν όποιο ό Παπανούτσος θεωρήθηκε άξιος συνεχιστής του έργου τών «δασκάλων του Γένους» είναι ότι υπηρέτησε μέ πραγματικό πάθος τήν άδιαμφισβήτητη άξία πού άποκαλούμε παιδεία. Παράλληλα, ό ίδιος είχε συνειδητοποιήσει τήν άνάγκη νά ενισχυθούν, μέ κάθε τρόπο, αλλά κυρίως μέ πνευματική ποιότητα, ή άφομοίωση και ό μετασχηματισμός όλων τών εκφράσεων του νεοελληνικού προβληματισμού.

Ός άρθρογράφος, ό Παπανούτσος άναφέρεται συχνά, άν και περιστασιακά, στον νεοελληνικό στοχασμό· τήν συστηματικότερη όμως μελέτη του γι' αυτόν τήν έξεπόνησε όταν άνέλαβε τήν έπιμέλεια, στό πλαίσιο τής έκδόσεως τής «Βασικής Βιβλιοθήκης», τών δύο τόμων τής σειράς, πού φέρουν τόν τίτλο *Νεοελληνική Φιλοσοφία*. Στην «Είσαγωγή» (σε δύο μέρη) πού προέταξε στην έκδοση, ό Παπανούτσος διατύπωσε μέ όξυδέρκεια τά προβλήματα πού συνδέονται προς τήν νεοελληνική διάνοηση. Είναι καταφανής ή εύσυνειδησία μέ τήν όποία ό ίδιος έμελέτησε τούς αιώνες κατά τούς όποιους ή διάνοηση αυτή ήκμασε, και επέλεξε συγγραφείς και έργα πού θά περιλαμβάνονταν στην άνθολογία τής όποίας έπεμελήθη. Στην συνοπτική του αυτήν «Είσαγωγή» προέβη, κατ' άνάγκη σε παραμερισμό πολλών λεπτομερειών, προκειμένου νά επιτύχει μιá φαινομενικά ένιαία παρουσίαση του προβλήματος. Τό κέντρο βάρους τής μελέτης του έντοπιζεται στην άναζήτηση του ένιαίου χαρακτήρος τής νεοελληνικής φιλοσοφίας, και στην προσπάθειά του νά τήν εντάξει

στή γενικώτερη ιστορία τῶν ιδεῶν ὡς συνέχεια τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ, ὅπως αὐτός διήκει ἀπό τούς ἀρχαίκοις χρόνους κατὰ τούς ὁποίους διαμορφώθηκε, καί διά τῆς κλασσικῆς, τῆς ὑστερῆς, τῆς μεσαιωνικῆς καί τῆς νεώτερης ἐκφράσεώς του, ὡς τήν σύγχρονη ἐποχή. Εὐδυνειδίητος στοχαστής ὁ ἴδιος, ὁ Παπανοῦτσος διατύπωσε τήν μέθοδο ἱστορικῆς ἀναφορᾶς στίς συντεταγμένες πού συνιστοῦν τό πλαίσιο τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ, τόν ὅποιον ὁμως δέν διστάζει ν' ἀποκαλέσει «σκέψη», μέ κίνδυνο νά τόν ἀφήσει ἔκθετο γιά σύνδεση πρὸς τόν σκεπτικισμό γενικώτερα, καί, συνεπῶς, σέ παρερμηνεῖς.

Ἡ ἰδιοτυπία τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ, μέσα στήν γενικώτερη ἀντίληψη περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τονίζεται ἰδιαίτερα ἀπό τόν Παπανοῦτσο ὁ ὁποῖος ἐξαίρει καί τήν σημασία του, καί ὁ ὁποῖος, παράλληλα, μεριμνᾷ καί γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἰδιοτυπίας τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, πᾶρμα πού παρουσιάζει ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον γιά τόν μελετητή τῆς περιόδου αὐτῆς, ἀφοῦ διευκολύνει τήν προσπάθεια ὀριοθετήσεως τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἴδιου αὐτοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ. Πράγματι, τίθεται ἓνα σοβαρό θέμα ὡς πρὸς τήν ἀφετηρία τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, ἂν λάβει κανεῖς ὑπ' ὄψιν — ὅπως ὁ Παπανοῦτσος — τόν κίνδυνο αὐθαιρεσίας, ἀλλά καί αὐτοσχεδιασμοῦ, διότι, ἀφ' ἑνὸς διαπιστώνεται μιά συνέχεια τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας ὡς πρὸς τήν βυζαντινή, ἀφ' ἑτέρου ὁμως δέν εἶναι δυνατόν νά παραγνωρισθῇ ἡ ἀνάγκη νά διακριθοῦν σαφεῖς χρονικὲς περίοδοι γιά τήν κατάταξη τῶν ἀντιστοιχῶν πρὸς κάθε μιά τους φιλοσοφημάτων.

Ἄξιζει νά τονισθῇ ἡ διαλλακτικὴ ἀντίληψη τοῦ Παπανοῦτσου σχετικά πρὸς τήν ὀριοθέτηση τῶν ἀπαρχῶν τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας. Κατὰ τήν ἀντίληψη αὐτὴν, διακρίνονται ἀντιστοιχίαι στιγμῶν πού ἀποτελοῦν τήν ἀφετηρία τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ: 1204, 1261, 1453, καί ἄλλες. Κάθε μιά ἀπ' αὐτὲς σημαδεύει καί μιά συνεισφορά οὐσιαστικῆ. Ἔτσι διαφαίνονται ὄχι μιά μόνο συγκεκριμένη χρονολογία, ἀλλά καί ἓνα ὀλόκληρο σύστημα χρονολογιῶν, πού συνιστοῦν τίς ἀπαρχές αὐτὲς. Οἱ προσωπικότητες τοῦ Πλήθωνος καί τοῦ Κορυδαλέως ἀποτελοῦν, κατὰ τόν Παπανοῦτσο, ξεχωριστοὺς ἄξονες περιστροφῆς τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Ὅπως δὴποτε, δέν θά πρέπει, νομίζω, νά παραγνωρισθῇ καί ἡ περίοδος πού τοποθετεῖται χρονικά γύρω στό 1350, ὁπότε, γιά πρώτη φορά, ὑστερ' ἀπὸ τήν κλασσικὴ καί τήν ὀψιμην ἀρχαιότητα, ἐπιτυγχάνεται ἄμεση ἐπανασύνδεση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τήν εὐρωπαϊκὴ, χάρις στόν Δημήτριο Κυδῶνη. Κατὰ τήν προσωπικὴ μου κρίση, αὐτὴ ἡ ἐπανασύνδεση δημιουργεῖ ὄχι μόνον τήν εἰδοποιὸν διαφορὰ μεταξὺ τῆς βυζαντινῆς καί τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλά καί, ἐπανειλημμένα ἀνανεουμένη μεταγενεστέρως, τό διακριτικὸ γνῶρισμα ὀλόκληρης τῆς νεοελληνικῆς διανοήσεως. Ὁ χρόνος μοῦ ἀπαγορεύει νά ὑπαισέλω σέ λεπτομερεῖς ἀναλύσεις. Ἄς σημειωθῇ ὥστόσο πῶς, γιά τήν ἐξέταση τῶν πρώτων αἰῶνων τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ Παπανοῦτσος χρησιμοποιεῖ μέθοδο διαιρέσεως ἀποκλειστικὰ χρονολογικῆ, ἐνῶ γιά τούς μεταγενέστερους αἰῶνες, ὅταν τὰ φιλοσοφήματα πληθύνονται, ὁ ἴδιος χρησιμοποιεῖ μέθοδο ἀποκλειστικὰ εἰδολογικῆ.

Ἡ διαφορὰ αὐτὴ δέν συνιστᾷ ἀντίφαση· ἀντίθετα ὑπαγορεύεται ἀπὸ τήν ἰδιαίτερη φύση τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἔρευνας, σέ καθεμίαν ἀπὸ τίς ἀντίστοιχες περιόδους. Πρέπει νά προσθέσω πῶς ἡ συνοπτικὴ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, πού

οφείλεται στην γραφίδα του Παπανούτσου αποτελεί, κατ' έμέ, τήν αξιολογώτερη ως τώρα προσπάθεια που έγινε για μιá συνθετική παρουσίαση των προβλημάτων που θέτει ή θεώρηση της περιόδου αυτής.

Η προσφορά του Παπανούτσου τόσο ως συστηματικού στοχαστή όσο και ως αναδρομικού μελετητή της φιλοσοφίας είναι πολύ σημαντική. Είναι ανάγκη νά ξεαρθῆ ή μέθοδος του για τήν ανάλυση των στοιχείων του νεοελληνικού φιλοσοφικού πλούτου στον όποιον ό στοχαστής αυτός δικαίως αναγνωρίζει σημασία τεράστια. Ό ίδιος όχι μόνο τάσσεται αναμφισβήτητα μεταξύ των σπουδαιότερων εκπροσώπων της ελληνικής φιλοσοφίας στίς ήμέρες μας, αλλά και προεκτείνει τήν σημαντικώτερη νεοελληνικήν έκφρασή της, τόν λεγόμενο προεπαναστατικό «διαφωτισμό». Επιβάλλεται ως στοχαστής μέ κύρος και μέ ευσυνειδησία, ή όποία είναι έμφανής σ' όλόκληρο τό έρευνητικό του έργο, έργο πρωτοποριακό επίπεδου έπιστημονικού, και παράδειγμα για τούς νέους μας έρευνητές στό πεδίο της φιλοσοφίας.

Διατύπωσα, αρχίζοντας, τή γνώμη πώς, «σέ ώρισμένες καιρίες στιγμές, ό Παπανούτσος έξεπροσώπησε τίς πνευματικές διαθέσεις των συγχρόνων του, τίς όποίες ό ίδιος είχε προηγουμένως διαμορφώσει». Άν αυτό άληθεύει, τί άλλο χρειάζεται προκειμένου ν' αναγνωρισθῆ στον Παπανούτσο, λαμπρό εκπρόσωπο του σύγχρονου ελληνικού φιλοσοφικού στοχασμού, ό τίτλος του άθθεντικού πνευματικού ήγέτη;

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

(*) Για λεπτομερέστερα στοιχεία επί του θέματος, πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Ό Παπανούτσος και ή νεοελληνική φιλοσοφία», *Νέα Έστία*, 112, 1982, σσ. 1332-1338.